

Beih. 4, W. u. S., pp. 100, 106) que va veure una relació entre la família d'*empenya* i el campid. *pétini* 'pernada' (*kuađđu dirat pétinis* «cavall que tira pernades»), provinent de PECTEN; segons Wagner aquest darrer mot hauria designat primitivament l'ungla o la pota del cavall; i, de fet, PECTEN apareix aplicada a una part de les extremitats del cavall, segurament a l'ungla, en dos textos del S. IV, la *Mulomedicina Chironis* i Marcel Empíric. En l'opinió d'Ovidio (ZRPb. xxviii, 544-5), PECTEN s'hauria aplicat primerament a l'empenya del peu per comparació amb la ramificació dels cinc dits i de les ramificacions òssies que els precedeixen.

Mirant-ho des d'aquest punt de vista, els dos significats registrats en castellà, de 'part superior del peu' i 'ungla del cavall', tots dos tenen les aparences de representar les etapes primitives de l'evolució semàntica; altres testimonis significatius són l'existència d'una forma francesa antiga *piegne* en el sentit de «mèta-carpe» (FEW VIII, 103a) i la de la forma basca *oimorraz* «empeine del pie» que significa literalment 'pinta del peu'.⁵ Endemés, els resultats de PECTEN en francès i en castellà, *peigne* i *peine*, s'avenen perfectament amb els de *IMPECTINE. D'acord amb això, la *ie* de les formes franceses antigues *empiegne* i *empienne* s'haurà d'explicar per una influència de *pied*.

En canvi, els altres resultats romànics de PECTEN, cat. *pinte*, oc. *penche*, port. *pente*, it. *pettine*, no mostren cap relació fonètica amb *empenya*, i per tant les seves respectives formes d'*empenya* s'han de considerar manlleus al francès. De fet, aquesta conclusió s'imposa, a més, per raons cronològiques i sobretot pel fet que totes elles tenen el significat d'empenya de sabata. I fins i tot hem de mirar l'accepció de 'empenya de sabata' del castellà *empeine* com un calc del mot francès, adquirit ben probablement de l'esmentat *empeña*, antic i avui salmantí. Pel que fa a les dues variants del català antic, *empenya* i *empena*, aquestes formes podrien produir-se per una vacil·lació en la imitació d'un mot estranger adoptat, però hi hauria pogut contribuir la vacil·lació que existia en la llengua entre *enganyar* i *enganar*, *dany* i *dan*, etc.

La difusió del mot francès, d'altra banda, és versemblant que fos facilitada pel comerç de sabates i articles de cuir procedents del nord de França. Ara bé, la data antiga del mot català (ja en 1356) suggereix que Catalunya molt probablement va actuar d'intermediària, com en d'altres molts casos, en la irradiació d'un gal·licisme, potser no sols a les terres hispàniques sinó a més a Sardenya, Sicília i Nàpols. — J. G.

¹ Es troba en un document inclòs en el *Consolat de Mar*, ed. Moliné i Brasés, p. 232; la puntuació és nostra; *AlcM* dona el mateix ex. d'una altra font, però interpreta el seu sentit com a una 'espècie de calçat'. — ² *DAG.* registra a més el sentit de 'el cuir tallat per a fer una sabata', a base d'informació fornida per E. Toda, que era del Camp de Tarragona, i, a més, 'el taló de l'espardenya' de St. Llorenç dels Piteus (Cardener). — ³ Veg. per més detall, *AlcM*, que dona alguns exemples de fonts ba-

lears i del llenguatge parlat. — ⁴ Amb aquest motiu, *DCEC* II, 240b40 crida l'atenció cap als resultats de RE-PEDINARE, que són en català *repetnar* i en castellà *respendar*. — ⁵ Aquest mot basc ja apareix en un text transmès en un ms. del S. XVI, però és sens dubte més antic (veg. Mítxelena, *BSVAP* XI, 288).

Empenyalar, -lat, V. *penya* *Empenyar* (amb *empenyo* i *empenyós*) és realment un castellanisme [1630; veg. *DCEC*, s. v. *prenda*] indubtable i sense arrels fonades en la llengua (veg. *empenyorar*, *obstinar*, *entestar*, etc.). Riquer voldria introduir-lo en el text de Cerverí de Girona (71/99.15) esmenant *qui-y deu peynar* en *qui-s vol empenyar* però això no és lícit car el sentit del conjunt és obscur i sembla tractar-se d'una altra cosa (V. comentari a la meua ed. llesta per a impremta). En oc. ant. *empenbar* només es troba en textos gascons en prosa legal (*PSW*) i l'ex. d'un doc. de 1275 citat per Rayn. sembla ser-ho també: allà potser és un manlleu del llenguatge foral arag. (una cita de Peire Vidal en Rayn. és també obscura i insuficient).

EMPÈNYER, amb oc. *empenber*, fr. ant. *empieindre*, it. *impingere*, roms. *impinge*, ve del llatí *IMPINGĒRE* 'donar un cop', 'empènyer amb força'. □ 1.^a doc.: Llull.

Mot essencial de la llengua, que ha estat corrent durant totes les èpoques i en tot el domini de l'idioma, per bé que hagi tingut, en certes regions i en certs ambients, la competència d'*espènyer*, i construccions amb *empenta* o *espenta* (*donar* o *pegar* una *empenta* o *espenta*), formes totes elles que són membres de la mateixa família. Des d'un principi *empènyer* apareix amb el significat material de 'moure un cos exercint una pressió' i amb l'accepció figurada de 'fer una pressió' en sentit d'obligació: «Un cors és mogut ves la dressera on lo *empeny* altre cors» (Llull, *Contemp.*, 284, 11); «Aquell fum pujava per ço car lo foch lo *empenyia*» (Llull, *Merav.*, *DAG.*); i un cop en el sentit de 'moure's o tirar-se endavant', 'allunyar-se d'un lloc': «E, passats los VIII dies, Nos congoxam que s'*empenguessen* [les companyes] avant, faents lo camí d'Aragó» (Pere Cerim., c. 1380);¹ «E no tan solament raó e disputació m'*empeny* a creure açò, mas la noblesa e autoritat dels sobirans filòsofs» (Metge, *Somni*, *NCL.*, 45.6); «començà a tocar a la porta de la cambra e de *empènyer-la*, e la porta s'obrí» (*Jacob Xalabin*, *DAG.*); «e [els jueus] volent-lo *empènyer*, [ell] desaparech-los, que no-l veeren» (St. Vicent, *Quar.*, 129.144); notem també *empès* 'mogut, impehit, provocat' en el següent passatge de *Curial*: «Curial havia ofès lo Sangler, no per sa pròpia voluntat, mas *empès* de les paraules de Guillaumes de la Tor, qui follament havia parlat» (II, 188).

«*Empèner* los vaxells ab perxes: propellere, agitare naues perticis, vel contis» (OPou, *ThPu.*, 73). Hi ha molts exs. d'*empènyer* de l'*Atlàntida* de Verdager citats en el *DBal*. A Mallorca *empènyer la porta* significa «entornar la puerta» (*DAG.*). Originàriament